

A zseni keresztútja

SZALAY LAJOSRÓL

Szalay Lajossal 1946-ban találkoztam először. Akkor az Izabella utcában laktam Weöres Sándorral és egy fiatal, nagyon tehetséges novellistával: Hunyadi Józseffel, Illés Árpád festőművész lakásában. A lakásban sok könyv volt, sok festmény és milliárd poloska. Én a télikabátommal takarózva aludtam az előszobapadlón. Volt úgy, hogy reggelre úgy belepték a fekete kabátot a poloskák, mint kígyót, pontyot a pikkelyek. Esténként Hamvas Béla kopogott az ajtón, hátán Weöres Sándorral, mint egy részeg hátizsákkal. Háború után volt. Ínség, piszok, rom, szegénység. Nem is tudom, min éltünk. Talán „levegőn és harmaton, mint a csigák” ahogy Gelléri Andor Endre írta. A lakáshoz kulcsa csak Weöresnek volt. Mi a kitört ablaküveg helyére ragasztott barna csomagolópapír-téglát oldalt föl-tépvé jártunk ki-be az udvari függőfolyosóról. Fölöttünk a vasvirág-rácsos folyosóra, mint függőhídra nyíló műteremben állt Szalay Lajos. Egy délelőtt fölmentem hozzá. Ajtót nyitott, kezében nyitott könyv volt: Albert Einstein valamelyik relativitáselméletének kötete. Nyurga, szikár, nálam félszer magasabb férfi volt, hosszú, vékony, kaszaspók-lábakhoz hasonló ujjakkal, arca késfényű, vörhenyes és mégis mosolyos. Megajándékozott egy keskeny kis füzettel: Cervantes-illusztációjával. Mint egy Don Quijote önmagával: Don Quijote Don Quijotéval. Aztán eltűnt, csak évtizedek múlva találkoztunk újra. Addig köd, homály, mint Arany János őszi versében a vágy Ossian ködös, homályos énekére. Tudtam, hogy Dél-Amerikában él, Argentínában, később New Yorkban. De tőle, róla semmit. Aztán megkaptam New Yorkban kiadott hatalmas albumát, a Genezist! Ebből a műre és indulatra is hatalmas könyvből értettem meg ámulva és ragyogva, hogy élete és munkássága a zseni keresztútja volt, Szent Keresztút, megváltást előkészítő és a megváltódás ihletében szításra tört rajz-énekekkel, szentséges szenvedéssel és irtózatossá boldogtalan szenvedéllyel. Mert Szalay Lajosból úgy nőtt ki a zsenialitás, mint égitestünk anyagaiból a fű, a földből, a kőrepedésekből, a sziklahasadékok szikárnak tetsző, de cserepes oldalán, dombon, mezőn, réten, mindenütt. Ismerik-e a fűszálat? A vékony, eres, zöld késpengéhez hasonlót, vagy a zöld láb-száracsont-keményet, a csont-törzsön a bütykökkel, csomókkal, tetején az aranyzöld túhattyú halcsontváz-rázkódás kalással. Ha ismerik: tudják micsoda erő van, roppant hit-tudat és még roppantabb győzelem-tudat van egy zöld fűszálban. Ilyen győzelem-mámor és elmúlás-mámor volt Szalay Lajos. A mindig meg-

Elhangzott Szalay Lajos gyűjteményes kiállításának megnyitóján, 2009. január 15-én.

feszítésre váró és mindig keresztet hurcoló győztes lángelme, szegény! Műveit elmondani, így, szóval egyszerűen lehetetlen. Azt az irtózatot tektonikus indulatot, a vulkánhegy szíveként lüktető forró láva-gyönyörűséget és robbanás-tűzlekvár-izgalmat, amiből és amivel élt. Művei, mint a Föld-őslét keletkezés utáni lény-gigászok, teremtmény tonnahalom-óriások, fekete vonalrács és vonalszövevény küldetés-hörgések, őskiáltások az Isten-előtti fényes ürességben és csillagláng-sötétben. És a folyton termő és mindig teremtő csillagköd-tűzkoszorú-óriás mégis tömve volt szorongással és árnyék-félelemmel. Pedig műve oly rejtelmes és mozgás-sűrű, mint egy atom. És olyan sűrűség-kötegű, mint a létezés-anyagban egymáshoz-ragasztva zsúfolt atomok. Úgy élt a világban, önmagában és önmagával, mint ahogy a kisgyerek fél az erdőben éjszaka, mert árny-zizegések, árny-ősmadarak lábtöveiben tántorog, és árny-sikolyok szövik be szív-magányát, mint pók a bokrok közé kifeszített óriás tányér-hálójában a dupla ikra-tojás szemű fekete halál-vergődést: a legyet. Szalay Lajossal az 1970-es években találkoztam újra. Akkor már hazajárt szülő-országába. Eljött hozzám feleségével, Jucival, az Új Írás szerkesztőségébe. Mikor becsuktam a szobaajtót, leültek, ahogy Illyés Gyula mondaná, a karszékbe. Gőzölgött a friss feketekávé. Lajos megfogta felesége kezét, és suttogva megkérdezte: „Feri, lehet ebben az országban vallásos az ember?” Én meg csak ültem arany-szégyenné varázsolván, mint akit pofonvágott egy Kerub. Aztán elmondta, hogy New Yorkban vastag vasrács-ajtót szereltetett lakása bejárati ajtaja elé, belül meg vastag vasrudakból, vaspántokból bordákat, keresztet az ajtófára, az ajtókeretre! Ilyen volt ő, gyanakvó, szorongásos, szinte neurotikusan bizalmatlan és őszinte. Pedig a megváltás fiaként hit-szegénységünket a bűn-mélyből kiváltó teremtő fürgeteges-erejű Mindenség. Boldogtalan zseni a keresztúton. De boldog lehet az Elképzeltetlen Isten, hogy ilyen áldott szentséges fia született.

Juhász Ferenc